

Forfatter: Heiberg, Johanne Luise

Titel: Indledning, Varianter og Oplysninger, Registre

Citation: Heiberg, Johanne Luise: "Indledning, Varianter og Oplysninger, Registre", i Heiberg, Johanne Luise: *Indledning, Varianter og Oplysninger, Registre*, udg. af AAGE FRIIS ; ELISABETH HUDE ; ROBERT NEIENDAM ; JUST RAHBEK , 1944, s. 7. Onlineudgave fra Arkiv for Dansk Litteratur: <https://tekster.kb.dk/catalog/adl-texts-heibfr08val-shoot-idm140470734841200/facsimile.pdf> (tilgået 20. april 2024)

Anvendt udgave: Indledning, Varianter og Oplysninger, Registre

INDLEDNING

I

„ET LIVS TILBLIVELSE

IKKE i den Tanke at skrive mit Levnedsløb til Interesse for Andre, men for at adspredde mit Sind fra en stille og nagende Smerte og derved drage mine Tanker bort fra denne, begynder jeg i denne Aften at nedskrive mit Livs Erindringer. Idet jeg haaber ved at gaa tilbage i den forbigangne Tid da at glemme den nærværende.“ Med disse Ord begyndte Fru Heiberg den 17. Februar 1855 at nedskrive sit Erindringsløb¹⁾.

Andre direkte, samtidige Oplysninger om Tidspunktet for og Motiverne til Erindringerens Paabegyndelse foreligger ikke. Senere, da Fru Heiberg i 1870'erne skrev om denne Periode af sit Liv og omtalte „Værket“s Paabegyndelse, havde hun 1850'ernes Begivenheder paa saa læng Afstand, at man ikke kan godtage hendes Møddalelse herom²⁾ uden Forbehold. Afhørende det, at hun i 1870'erne ikke var paa det rene med, om det var i 1855 eller 1856, hun begyndte Nedskrivningen, tyder paa, at hun ikke mere huskede Tidsonstændighederne. Hun havde nu med Lidenskab koncentreret sig om Forsvaret af Heiberg i hans Strid med Skuespillerne, og dette kan ubevidst have paavirket ogsaa hendes Omtale af Motiverne til, at hun var begyndt at skrive. Der kan dog vel, alt tægt i Betragtning, næppe være Tvivl om, at Teaterstriden var Baggrunden for, at hun vendte sig fra Nutiden for at sysselsætte sig med sit tidligere Levnedsløb. Først i Begyndelsen af 1855 traadte hin Strid ind i en afgørende og højt oprivende Fase³⁾; Høedt nægtede at medvirke i „Hamlet“, hvad den 19. Januar 1855 frunkaldte den Demonstration af Michael Wiehe, der medførte, at Heiberg idømte ham en disciplinær Bøde. Wiehe protesterede og indbragte Sagen for Kultusministeren, som lod Bøden bortfalde, men især gav Heiberg Medhold. Ministeriets Afgerelse blev 15. Februar meddelt Wiehe i en Skrivelse fra Heiberg, ledsaget af nogle meget skarpe Bemærkninger. Efter Bødevægen og blodigt saarende Ytringer fra saavel Wiehes som Heibergs Side maatte enhver personlig Berøring mellem Wiehe og Heiberg

¹⁾ Se Værk. til I, 13, 1-5. — I alle Hensigtninger til Et Livs Levnedsløb 4. Udgave, hvor endst ikke udtrykkeligt angives.

²⁾ Se II, 237 ff. og II, 241 med Varianter og Forordindtøstene, trykt IV, 21 -27.

³⁾ Om Teaterstriden se Oteskon VI og H. Christensen: Det kgl. Teater 1852-59 (1890), hvor de vigtigste Aktskæder er trykt; Christensens Manuskript, Romsee, Høedt og M. Wiehes Arkiver i Kgl. Bibliotek; fremdeles Et Liv, II, 247-251 med Notes.

Heiberg var opført¹⁾. Maaske netop foranlediget heraf paabegyndte Fru Heiberg om Aftenen den 17. Februar sine Erindringer. Hun var forlangt haardt trynget af den aarlange Teaterstrid, og Bruddet med Wiehe har vel bevirket, at hun nu helt tabte Lysten til at virke ved det Teater, som hun endnu i Sommeren 1854 betegnede som et Hjem²⁾. Hvor nær dette Brud gik hende, er der talrige Vidnesbyrd om i hendes Breve til Heiberg fra Marienbad i Sommeren 1855³⁾ saavel som i den senere Bruvveksling med Krieger⁴⁾. Stærkest fremtræder det maaske i det Erindringsværk, som fra nu af, om end med Afbrydelser, kom til at sysselsætte hende Resten af hendes Dage, og hvis Indhold i aldeles overvejende Grad omhandler de Afsnit af hendes Liv, der læn forud for Afslutningen af det lykkelige Teaterliv.

Det var i en Periode, da der lagdes stærkt Blesig paa Fru Heibergs Kriested ved Teatret⁵⁾, at hun begyndte at nedskrive ikke tilfældige, spredte Mindrer fra sundne Dage, men en selvbiografi. Selv om Fru Heiberg siger, at det var for at adspredde sit Sind, at hun tog fat paa dette Arbejde, er det dog rimeligt, at hun fra første Færd havde en bestemt Hensigt dermed, og dette bekræftes ved, at hun, som Originalmanuskriptet viser, gik til Arbejdet inden i mindste Maade at famle eller vakte ved dets Anlæg og Valget af dens Indhold⁶⁾.

De oprindelige Overskrifter til Værkets første Afsnit, „Barndommen“ og „Ungdommen“⁷⁾ synes hentyde fra Biskop J. P. Mynsters efterladte, i 1854 udkomne „Meddelelser om mit Livnet“, og det er rimeligt, at dette Værk af en Personlighed, hvis religiøse Livssyn Fru Heiberg delte, med dets uforbeholdne Skildring af Livsvilkår og personlig Udvikling var hendes Forbillede⁸⁾. Men Fru Heiberg vilde ikke blot klarlægge sin egen Livshistorie; hun vilde samtidig rejse et Æresmøde for Heiberg. I Skildringen af sit Liv og sin Kunst vilde hun udtrykke sin dybe Hengivenhed og Taknemlighed for Fægtellets Følelser, som hun ogsaa tydelig lod fremtræde i de Breve hun skrev til Heiberg fra Marienbad i Sommeren 1854 og 1855⁹⁾, altsaa Aaret før og Aaret efter Erindringsværkets Paabegyndelse. Netop nu under den hitte Teaterstrid har

¹⁾ So U. 520 med Noter. Den Formodning synes ikke urimelig, at Slutningsscenen i Fru Heibergs Venskabs med Wiehe, som hun henlægger til Opførelsen af „Prindsessen af Tartano“¹⁰⁾ i 1835, snarest foregik ved Andetopførelsen af dette Stueop¹¹⁾; under dens første Spilhefter efter Bødesagens Afgørelse, fra hvilket Tidspunkt Wiehe synes at have bestemt sig til at forlade Det kgl. Teater. Små II, 387, 10-35 med Varianter og Noter.

²⁾ Se Heib. Hjem, 153.

³⁾ Se Heib. Hjem.

⁴⁾ Se bl. a. Krieger I, 117.

⁵⁾ Fru Heiberg spillede i disse Maanedre ca. hveranden Aften.

⁶⁾ Den Møjlighed, at Originalmanuskriptet til I. Del kunde være en Tegnskrift, maaske vistnok betragtes som udelukket, da det indeholder Rettelser, som neppe vilde forekomme i en Afskrift. En delvis Tegnskrift, f. Eks. af de første Parter, vilde have paavirket Pagineringen.

⁷⁾ Se Var. til I. 18, 15 og I. 73, 7.

⁸⁾ Om Mynsters Betydning for Fru Heiberg seol. I, 225, 8 og I, 277, 27 med Noter.

⁹⁾ Se Heib. Hjem.

hun følt Trang til i disse Erindringer at vise Heiberg, hvor meget hun skyldte ham, og hvor meget deres *Fæstskab* havde betydet for hende. Hun har vel syntes, at det var den bedste Støtte, hun kunde yde ham.

I Marienbadbrevene fremtræder tydeligt en Ængstelse for, at Heiberg skulde glide fra hende, og Arbejdet med Erindringerne blev vel ogsaa et Led i hendes Kamp for at fastholde ham og knytte de løsnede Bånd fastere¹⁾. Det har i den Forbindelse Interesse at erindre, hvad A. D. Jørgensen efter Fru Heibergs Død en Gang skrev til Carl Ploog ved Omtalen af netop denne Periode af Fru Heibergs Liv: „Det værste var, at hun så, at H[ei]berg] ligesom gled fra hende under trykket af denne situation [= Teaterstriden], tidligere overvundne svagheder kom op i ham uden, at hun formåede at neutralisere dem. Dette er i alle tilfælde mit indtryk af alt, hvad der foreligger; selv talte hun ikke herom“²⁾.

Disse Hovedsvæbnepunkter præger hele Selvbioграфien, men især er de forskellige Dele af denne, affattede som de blev til løst forskellige Tider, ganske som mange af de Tilføjelser og Rettelser, der efterhaanden kom til under Arbejdet, selvfølgelig påvirket af Fru Heibergs skiftende Sjælstilstande og Stemminger. Ikke mindst af denne Grund er det en nødvendig Forudsætning for fuldt at forstå Erindringsværket at vinde det nøjagtigste Kendskab til dens Tilblivelseshistoria. Vi giver her nogle sammenfattende Oplysninger deraf.

Efter at være begyndt paa I Del (IA³⁾) nedskrev Fru Heiberg, efter hvad hun senere oplyste, med utrolig Hastighed Skildringen af Barndomsiden og den første Ungdomsperiode. Det drejer sig vel om Originalmanuskriptets „Første Afsnit“, der benævnes „Barndommen“, sluttende med Skildringen af „Elverhøjs“ Opførelse i November 1823⁴⁾. Da dette Afsnit var færdigt, gik hun en Aften ind til Fru Gyllembourg, som i sin sidste Sygdomsperiode indtil Sengetid havde sit Leje redt paa Sofaen, og Fru Heiberg læste det, hun havde skrevet, op for den gamle Dame. Det maaske autogelig være sket først i 1856⁵⁾. Fru Gyllembourg blev stærkt optaget af, hvad hun hørte. „Saa meget dig angaaende, der hidtil har været mig en Gaaede,“ sagde hun, „er mig nu tydeligt og klart. Du maaske fortælle endelig fortsætte, og læs Mere for mig, alt som det bliver færdigt.“ Ogsaa Heiberg, som heller ikke forud skal have vidst det mindste om dette Værk⁶⁾, fik det nu at høre, og ogsaa han blev stærkt

¹⁾ Se Heib, II, 6.

²⁾ A. D. Jørgensens Brev, udgivet af Harald Jørgensen (1939), S. 341, Brev til Ploog Ma 1898.

³⁾ Om de i denne Udgave benyttede Benævnelser paa Fru Heibergs forskellige Manuskripter og Udkast se IV, 474, hvor ogsaa andre Forkortelser er angivet.

⁴⁾ Altnu I, 13–22. Små. Var. H I, 73, 1.

⁵⁾ I Bde 28 paa S. 72 i Bind I kan næppe være skrevet før i 1856. Små. Tekstrettelse. Fru Heiberg kan med Manuskripten opr. 1856⁶⁾ muligvis have fortælt „Senoven 1855/56“, da hun ofte benævner Sæsonerne efter deres sidste Aar, men Stedet synes dog efter Udførelsen tidligt at kunne være skrevet i 1856.

⁶⁾ Se II, 336. Modens Fru Heiberg II, 337, 3, 39 f. Inder Nedskrivningen begynde ud

grebet dens!; han gjorde Skildringen af de gruppevækkende Forhold i Barn-doms hjemmet et stærkt Indtryk paa ham¹⁾. Fru Heiberg fik derved Mod til at fortsætte, og Arbejdet synes at være skredet hurtigt fremad i den følgende Tid. Af Tidsmærker kan antages, at Skildringen af Opholdet i det Wexschaff-ske Hjem maaske være skrevet før Anna Nielsens Død (20. Juli 1856²⁾). Forlovelsen med Heiberg og Brylluppet i Slangerup maaske ligeledes være beskrevet i 1856, Solvryllupsaaret, hvis det forer gaaar af Varianten til Side 144, Linie 33. Kapitlet om Sommeropholdet i Hirschholm er formentlig fra 1857, da det i Linie 72 paa Side 154 siges, at Bekendtskabet med Hertz er 25 Aar gammelt, og det vides, at det var 9. April 1832, han for første Gang indfandt sig i det Heibergske Hjem³⁾. Skildringen af Afskedsfesten for Tscherning maaske være fra 1857 og yngre end 13. Maj i nævnte Aar, idet Anden indtil dette Tids-punkt var Kancellispræsident, ikke blot Finansminister⁴⁾. Parisrejisen er fra 1858⁵⁾, og som det efterfølgende viser, fra Begyndelsen af Aaret: Partiet om „Malaten“ (I, 250 ff.) angives nemlig ogsaa at være skrevet i 1858, kort før Fru Heiberg fik Besøg af H. C. Andersen, et Besøg, der maaske have fundet Sted i Tiden Mars—Juni nævnte Aar⁶⁾. Ogsaa Kapitlet „Bakkehuset“ kan antages at være i hvert Fald påbegyndt i 1858, idet Stykket om Clara Schumann blev til 16 Aar efter, at Fru Heiberg modtog Blomster fra hende 15. April 1842⁷⁾. Den senere Del af Bakkehuskapitlet og Besten af I. Del er formentlig fra den Periode, da Fru Heiberg ikke virkede ved Teatret (3. Mars 1858—5. Oktober 1859) sandsynligvis fra Begyndelsen af 1859⁸⁾.

Da Fru Heiberg ofte er usøjelig med Tidspunktvalser, er Grundlaget for det foran anførte ikke i alle Tilfælde helt sikkert, men de angivne Tidspunkter for Afslutningen af I. Del stemmer godt overens og angiver ca. 70 Tryksider (af Størrelse som 3. Udgaves Tekst) som det, der gennemsnitligt maaske i et Aar: i Ledighedsaaret 1858 har hun antageligt skrevet noget mere, i 1859 noget mindre.

Fru Heiberg synes ikke at have gennemrettet Originalmanuskriptet til I. Del (IA) mere end en Gang; man ser aldrig Rettelser i Rettelser, og ej heller nogen fremmed Haand, hverken Fru Gyllenborgs eller Heibergs. Hun

fra den Forudsættning, at der „skriver jo Ingen at lese det“, står der i hendes sidste Forordskna tilføjet „uden Heiberg og hans Moder“. (Se Forordet til IV, 22).

¹⁾ Se II, 338 f. samt Var. til I, 30, 39-46 og til II, 339, 22.

²⁾ Fremgaaer af Var. til I, 113, 2.

³⁾ Se Note til I, 194, 6.

⁴⁾ Se I, 174, 14-18. Andre var Kancellispræsident 1856—1857, Finansminister 1854—1858. Naar A. D. Jørgensen i Et Liv, I, Udg. I, 511 siger, at dette Sted (angivet som I, 298 i 1. Udgave, dog utvilsomt Trykkefejl for I, 297) er blevet til i 1856, bygger han fornødentlig paa Originalmanuskriptets og 1. Udgaves Tekstfejl her (sml. Tekstrettelser til 4. Udgave).

⁵⁾ I, 205, 8 siges det, at det er 22 Aar siden, de var i Paris. Sml. Festskrift til Krøyer (1827), 233.

⁶⁾ Se I, 250 med Note.

⁷⁾ Se Var. til I, 278, 12.

⁸⁾ Sml. I, 276, 13 og II, 9, I og IV, 27.

er begyndt at rette med Blyant, er derefter gaaet over til at bruge blaast Blæk¹⁾ og har rettet det afsluttede Parti med stærkt sort Blæk; dog har hun vistnok lejlighedsvis paa sildigt Tidspunkt gjort Indskud med blaast Blæk. Gennemsynede Rettelser og Tilføjelser, der ikke er særlig mange og ikke ændre Manuskriptets Karakter, men i Hovedsagen består i supplerende Oplysninger, skilles herved skarpt ud fra det oprindelige Manuskript, men det synes umuligt nærmere at tidsfæste Rettelserne; de er antageligt foretaget i sidste Del af 1859 og i 1860. En lang Tilføjelse om Optællelsen af Lady Teazles Rolle²⁾ er vel frenkaldt af den fornyede Beskæftigelse med denne i Efteråret 1859³⁾. Da Fru Heiberg maa have benyttet de Breve, hun havde bevaret, før at foretage en Del af Tilføjelserne, synes Arbejdet at være foretaget hjemme paa Søvesthuset og antageligt inden Heibergs Død 25. August 1860. Hun blev nemlig paa Banderup til 8. Oktober s. A., og det Blæk hun benyttede der, er ganske afbleget⁴⁾ og ligner intet i IA, Enkelte Ændringer med sort og blaast Blæk synes dog efter Indholdet at dømme at være fra Tiden efter Heibergs Død⁵⁾; de er maaske foretaget kort efter Hjenkonsten fra Banderup, men allerede i Tiden mellem 21. November og 5. December 1860 har Fru Heiberg overladt sin Veninde Frk. Sille Beyer IA til Afskrift, og der har de ikke været Tid til vidtloftige Arbejder med denne Sag forinden. Derimod kan hun have eftersendt et og andet Tillæg, hvad Breve for hende til Frk. Beyer antyder⁶⁾.

Sille Beyer fungerede omkring denne Tid som Sekretær ved Fru Heibergs Brevkoncepter⁷⁾, og hendes Afskrivning har tilset at faa de ortografiske Fejl rettet. Hun har dog sjældent ogsaa haft den Opgave at rette andre formelle sproglige Mangler. Hendes Afskrift blev færdig i Begyndelsen af 1861; i April kan hun ikke mere skrive ordentligt paa Grund af en Lammelse, og 10. September samme Aar døde hun.

3. Juni 1861 overlod Fru Heiberg Vennen Geheimeraad Krieger⁸⁾ Sille Beyers Afskrift til Gennemlæsning, og fra nu af giver hendes Brevveksling med Krieger jævnt Oplysning om den videre Skæbne af „Værket“, som det i Brevene benævnes. Den nævnte Dag skriver hun⁹⁾: „Naar De ved, som jeg engang har sagt Dem, at det bestemt har været min bestemte Tanke, at Ingen medens jeg var ilive skulde læse, hvad jeg saa frit og uløbetøident

¹⁾ Fru Heibergs Anvendelse af forskellige Blæketyper spiller en stor Rolle ved Tidsfastsættelsen af Manuskriptets og Varianternes Tilblivelse, saa meget mere som hun i ret skarpt afgrænsede Tidsrum benytter Blæk af meget forskellige Farver. Disse Tidsrum kan undertilgaaes i hendes Breve og Altsaa tilføjelser i IA. Det her nævnte Blæk benytter hun dog kun lejlighedsvis inden for det Tidsrum, i hvilket Heiberg systematisk benyttede det nærmeste, nemlig 1857—60.

²⁾ Se Var. til I, 122, 12—124, 16.

³⁾ Fru Heiberg gennemlæste i Rollen fra 1859.

⁴⁾ Se f. Eks. hendes Breve til Krieger fra 1860 i Købmands Arkiv i II, A.

⁵⁾ Det er ikke i Værketens først Fremgik paa at skulle sandt om Ændringer ud.

⁶⁾ Se I, Eks. Breve fra 1860 (Fru Heiberg, Ark.).

⁷⁾ Om Frk. Beyer, end. Note til II, 148, 4.

⁸⁾ Om Krieger og Fru Heiberg se Note til III, 157, 50.

⁹⁾ Krieger I, 16 f.

har nedskrevet om mit Liv, da vil De forståe min Sky for nu at overlevere dette til Gjennemlæsning; paa den anden Side veed jeg, at det, efter al Sandsynlighed, nemlig kunde benyttes ganske som det er, uden at en kjsrlig Haand ndsletter og tilføjer hist og her. Jeg maa jo altsaa være taknemmelig for at have fundet en saadan Haand, og jeg er det. Læs det altsaa, helst saa strengt, som Deres Venskab for mig tillader det. De veed, at jeg paa dette Punkt ikke vil være ømfimtelig. Om jeg skulde tabe eller vinde i Deres Øine, efter denne Læsning, vil jeg ikke fortryde at have vist Dem, saa godt jeg har kunnet. Gangen i mit Livs Historie, thi jeg veed og troer, at jeg lægger det for en troløst Vens Øine." Af dette Brev synes det at fremgaa, at Krieger ikke blot har bestemt om at maatte læse Manuskriptet, men ogsaa har tilbudt at foretage et kritisk Gennemsyn deraf med en fremtidig Udgivelse for Øje. Det stærke Indtryk, Læsningen gjorde paa ham, ser man af en Billet, hun skrev til Fru Heiberg 5. Juni¹⁾ efter at have læst Manuskriptet hele den foregaaende Aften og Nat: „Det er Morgen; Timerne ere forsvundne; jeg ved ikke, hvorledes. Jeg kan ikke gaa i Seng uden at sige et Ord til Dem, men hvilket? Lad det være dette: De er et valsgaet, sanddm Menneske! Behøver jeg at sige Dem, at hvad der har rørt mig mest, er d. 3. Novbr. 1830?"²⁾

Deres taknemmelige
Fr. Krieger."

Løvrigt ses det ikke af Brevene, hvad Krieger paa dette Tidspunkt har gjort med eller uhalet om Værket. Efter Sille Beyers Afskrift at demme har han ikke foretaget nogen systematisk Gennemretning, skønt han har haft Manuskriptet ret længe. Det sandsynlige er vel, at han har regnet med, at Udgivelse laa saa langt ude i Fremtiden, at en Bearbejdelse ikke var fornøden nu. Da Fru Heiberg i 1862 udtalte Ønsket om, at Biskop Martensen, som ogsaa var blevet Medvider, skulde gennemgaa Manuskriptet, synes Krieger at have fra-
rædet dette³⁾.

Den paatænkte Læsning af I. Del med Martensen blev der foreløbigt næppe noget af, og Manuskriptet til I. Del har antageligt hvilet i en Anrække, ganske lige til 1876, da Martensens Gennemgang virkelig fandt Sted, paa et Tidspunkt, hvor en Udgivelse af Dele af Værket var kommet paa Tale⁴⁾. Denne Gennemgang er Baggrunden for et indgaaende Gennemsyn af Manuskriptet, som maa være foregaaet inden Udgangen af 1878, idet Rettelserne kendetegnes ved en violet Bløkttype, som Fru Heiberg anvendte i, hvad hun skrev i Tiden mellem Foråret 1876 og Julen 1878; sandsynligvis foregik Arbejdet i sidste Del af 1878. Talrige Overstrøgninger viser, hvorledes Manuskriptet nu forkortedes, og Udmeldelser om Enkeltpersoner mildnedes i mange Tilfælde. Fremdeles forsynedes Manuskriptet med en foreløbig Inddeling i Kapitler med

¹⁾ Krieger I, 17.

²⁾ Se I, 132, B, hvor der staar „5de November", citeret fra MSs „3. November".

³⁾ Se Brev ¹⁾ og ²⁾ samt Kriegers ufærdige Konzept ¹⁾ 1852 (Krieger I, 96—99).

⁴⁾ Se Et Liv, I. Bdg. IV, 435 samt 4. Bdg. IV, 38 og 21.

tilhørende Overskrifter, ofte med Mottoer¹⁾. Flere Tillæg, der er kommet til i denne Tid, ses at være afskrevet af Fru Heibergs Veninde²⁾ Frk. Engelstine Verdelin.

Efter at Gehejmerraad Andriæ havde læst Manuskriptet omkring Begyndelsen af 1880, er det antageligt atter blevet lagt tilside, medens Fru Heiberg arbejdede med Bogen om Heibergs Forældre indtil 1882. I Foraaret 1882 ses Krieger at have gjort Notater i Sille Beyers Afskrift, bl. a. for at skabe mere kronologisk Orden i Stoffet³⁾, Notater til hvilke der skulde tages Hensyn ved „Afskrivningen“⁴⁾. Han maas her have tænkt paa den delvise Afskrift af I. Del, som blev foretaget af Anna Heiberg, Fru Heibergs yngste Adoptivdatter. Det skete formentlig ikke længe efter, i hvert Fald inden Skolebestyrer A. G. Ø. Hauch i 1885 modtog denne Del: IC (bestaaende af Dels af Sille Beyers Afskrift suppleret med Anna Heibergs⁵⁾) til Gennemsyn. I Foraaret 1887 forsynedes IC med en fuldstændig Inddeling i Kapitler⁶⁾, og efter A. D. Jørgensens Redaktion blev det Trykmanuskript.

Originalmanuskriptet til II. Del (IIA) blev i det væsentlige til i Tiden mellem Efteraaret 1864 og Foraaret 1867. I de første Aar efter Heibergs Død var Værket ikke blevet fortsat. Fru Heiberg var 1860 til 1862 meget optaget af Udgaven af Heibergs samlede Skrifter og af det Udvalg af Breve fra og til J. L. Heiberg, der udkom i 1862⁷⁾. Hun virkede endnu ved Teatret og havde i Foraaret 1861 modtaget de tre Plejebørn, som hun snart efter adopterede. Der var saaledes fuldt op at gøre, og 10. Juli 1861 skrev hun til Krieger⁸⁾, at det rimeligvis vilde være længe, før hun stier tog fat paa Beskrivelsen af sit Levned.

Naar Fru Heiberg i 1866 igen begyndte at skrive, sættes det naturligt i Forbindelse med hendes Tilbagetreden fra Teatret i August⁹⁾. Som fjernere Baggrund kan nævnes, at V. Bind af Overskottus Teaterhistorie, omhandlende

¹⁾ Midlertidige Kapiteloverskrifter og Mottoer er oftest ladet uomtalt i Verfanternes saa betydningsløse.

²⁾ Disse Tillæg er antageligt afskrevet i 1880, idet det vel er dem, der siges til i Fru Heibergs Brev til Krieger⁸⁾ 1882 i et ikke trykt Afsnit (sml. Krieger II, 326 L): „Forskos Verdelin har i Dag bragt mig alle Tillæggene til Værket afskrevet.“

³⁾ I. Del var skrevet for Overkøns IV, og V. Bind omhandlende Tiden til 1849 udkom, og Fru Heiberg havde gjort sig skyldig i mange kronologiske Uensartigheder, der medførte omfattende Omflytninger, i Medarbejdning til de senere Dole, hvor aligt ikke i senere Grad var nødvendig.

⁴⁾ Se f. Eks. Manuskriptets S. 380.

⁵⁾ De kasserede Partier af Sille Beyers Afskrift sammen med Fru Heibergs egenhændige Tillæg dertil Bøger samles i en anden Pakke: IB.

⁶⁾ Indholdsfortegnelsen med Kriegers Haand findes paa et 168. Ark i IB. I Margenen har han skrevet: „udtogs ved Læsningen i Foraaret 1888“. Det maas dreje sig om A. D. Jørgensens Læsning af MS i Tilstedeværelse af Fru Heiberg og Krieger.

⁷⁾ Se Fr. Lit. III, 195 samt Krieger I.

⁸⁾ Se Krieger I, 22.

⁹⁾ Om Fru Heibergs Afsked se I, 150 med Note.

Tiden 1829-49, var udkommet i Marts samme Aar. Ifølge en senere Tilføjeelse af hende selv i Margtæn paa en af de første Sider i IIA¹⁾ begyndte hun 3. August 1864; men man maa dog betvivle, at Fru Heibergs Dato er rigtig. Som anført i Varianterne²⁾ taler Sandsynligheden for, at de oprindelige første Sider i Manuskriptet til II. Del var Udkastet til Kapitlet om Michael Wiehe, hvilket maa være skrevet efter hans Død 31. Oktober 1864. Fortælleren, som indleder II. Del, er antageligt skrevet senere end det nævnte følgende, men inden Udgangen af 1869³⁾. Meget tyder paa, at naar Fru Heiberg nu elter fem Aars Standsning atter fordybede sig i sit Levned, var det under Stenning af Vemod, som Wiehes Død havde fremkaldt. Hvor stærkt hans Bortgang føltes, ses af hendes Breve til Krieger, af Notater ud for hans Dødsdag i hendes Almanakker fra 1864 og følgende Aar og endelig af Skildringen af hans Sygdom og Død i Livserindringerens sidste Del, nedskrevet i Slutningen af 1870'erne⁴⁾.

Arbejdet med II. Del synes at have optaget Fru Heiberg meget i de sidste Måneder af 1864; et Brev til Krieger fra Nytaarstid 1865 viser, at hun da allerede var naaet til Kapitlet om „Kong René's Datter“, altsaa til ca. Side 75. I det oprindelige Manuskript var Omfanget dog noget mindre, da flere af de trykte Partier, som det vil ses af Varianterne, er senere Indskud. „Toget til Hveen 1846“ var saa godt som afsluttet ved Begyndelsen af Januar 1865⁵⁾, hvilket vil sige, at Fru Heiberg nu var naaet til ca. Side 125. Hun har da formentlig i 1865 skrevet mindre end i det foregaaende Aars sidste Måneder, og i 1866 var hun sjensynlig ved helt at tabe Lysten til at arbejde videre dermed. 7. August skrev hun til Krieger: „Værket har jeg taget frem og set lidt paa det og atter lagt det hen. Jeg faaer vist ikke Lyet til at fortsætte det, for De kuser et eller andet Parti for mig af det, der all' er fordygt; meer end een gang har dette hjulpet mig til atter at tage fat“⁶⁾. Til Martensen, som ogsaa bad hende om at fortsætte, sagde hun, at uden Kriegers Bistand og Opmuntring havde hun for længe siden standset med det hele⁷⁾. -- 18. Marts 1867 var Fru Heiberg naaet til ca. Side 186 og var altsaa, umiddelbart før hun paa Opfordring igen indtraadte i Virksomhed ved Teatret, nu som Sceninstruktør, i det væsentlige færdig med Tiden indtil Heibergs Overtagelse af Teatrets Ledelse i 1849. Slutningen af IIA er dog først skrevet senere⁸⁾.

Efter et Gennemsyn ved Krieger ca. 1868/69, hvorunder bl. a. Wiehekapitlet er kommet paa dets endelige Plads⁹⁾, har Krieger afskrevet IIA. Færdig

1) Se Var. til II, 9, 1-17.

2) Se Var. til II, 22, 22-28, 21.

3) Se II, 9-17.

4) Se Et Liv, III, 151 med Note.

5) Se Krieger II, 31.

6) Krieger II, 59.

7) Brev til Krieger 1/10 1866 (Krieger II, 62).

8) Stykket om Heibergs Udnævnelser til Skuespil oplyses et stue skrevet 7/10 1866. Se Var. til II, 196, 22.

9) Se Var. til II, 20, 22-28, 21.

sydes denne Afskrift (IIB) at være blevet i Forvorneren 1870. Det maa være dette Arbejde, han omtaler i et Brev til Fru Heiberg af 26. Juni s. A.²⁾: „Jeg er i disse Dage i Slutningen af det berømte Manuskript for 1848—1849. Jeg har et Par Spørgsmaal til Deres Indkommelse i den Anledning, som jeg ved Leilighed vil komme frem [med], fordi Deres Beretning ikke ganske stemmer med Overskou, ligeledes et Spørgsmaal, om Casino's Aabning i den Vinter ikke burde være omtalt, da ogsaa Konkurrenten indtraadte ved Siden af Rigsdagsindfyldelsen.“ Gennem dette Brev skinter man Formen for Kriegers Samarbejde med Fru Heiberg, en Arbejdsmaade som bekræftes ved Indtagelse af Manuskripterne. Krieger skriver af uden at rette væsentligt andet end de ortografiske og andre rent formelle Fejl. Først senere ændres Realiteter med Fru Heibergs Sanktion, ofte saaledes at Fru Heiberg fører Rettelsen ind i det ene af de to Manuskripter, Krieger i det andet.

Det var dog først, efter at Mariensen havde læst IIB i Efteraaret 1876, at denne Del, vistnok i sidste Halvdel af 1878, undergik en systematisk Gennemretning, øjensynligt svarende til den, I. Del paa samme Tid blev underkastet. De faa, ret tilfældige Kapiteloverskrifter suppleredes nu med et større Antal, og en Række Tillæg til IIB blev afskrevet af Frk. Verdelin, vistnok i 1880³⁾.

Efter at Andre havde læst Manuskriptet i 1880 og Hauch omkr. Slutningen af 1885, foretog Fru Heiberg saa sent som 5. April 1887 enkelte Rettelser⁴⁾, hvorefter hele denne anden Del blev afskrevet af Anna Heiberg. Denne Afskrift (IIC) maa have foreligget til Brug ved Gennemgangen med A. D. Jørgensen og Krieger i Fru Heibergs Hjem 1888, idet A. D. Jørgensens Rettelser, der delvis foretoges ved denne Leilighed, alle findes heri. Fremdeles blev der med Henvisning til Sidetallene i IIC skabt en fuldstændig Inddeling i Kapitler⁵⁾, og IIC blev efter A. D. Jørgensens Statredaktion Trykmanuskript.

I Slutningen af 1860'erne, efter at Fru Heiberg i det væsentlige havde tilendebragt Originalmanuskriptet til II. Del, forfattede hun Afhandlingen „Er Skuespilkonsten en moralsk berettiget Kunst?“⁶⁾, som senere anbragtes i sidste Del (III, Bd. 152—182). I Indledningen til denne Afhandling staar der: „Jeg nedskrev Tid efter anden i de følgende Aar [efter Afskeden i 1864] mine Betragtninger herom, saaledes som jeg nu her vil meddele dem“⁷⁾. Den første Redaktion, der brudtykkevis er bevaret⁸⁾, kan dog tidligst være påbegyndt

¹⁾ Krieger II, 111 f.

²⁾ So IV, 7, Notz 2.

³⁾ Se f. Eks. Var. III, 9, 17.

⁴⁾ Indtægtsform med Overskrifter (med Kriegers Høund) findes i II A. Den er antageligt blevet til samfundet med den fuldstændige Inddeling af I. Del. Se f. Eks. A. D. Jørgensens Bemærkninger i 1/2 Liv. 1. Udg. IV, 442.

⁵⁾ Se f. Eks. til I, 190, 244. Slutningen, hvorefter det fremgaar, at Fru Heiberg allerede i 1850'erne havde Planer om at foretage særlige Betragtninger i sine Udvælgelser.

⁶⁾ Findes i II A under Betitlingen „Er Skuespilkonsten en moralsk Kunst? Første Udgave“.

i September 1867¹⁾ og er vistnok blevet færdig i første Halvdel af 1868; det må være denne, Fru Heiberg sigter til i et udateret Brev til Krieger²⁾, hvor hun siger, at hun paa hans Ønske lader ham læse „dette ufuldstændige Udkast. Ved selv at gjennemlæse det gruer jeg over de mange Feil, det indeholder, saavel i Form som i Stoff. Da jeg idelig er blevet afbrudt, naar jeg sad og skrev, seer jeg, at jeg ofte har gjentaget, hvad alt var ordtalt, at det bevæger sig frem og tilbage uden en Ordning af, hvad der bør komme først, hvad sidst. Ofte tales der i første Person istedetfor i anden, men alt dette kan jeg nu ikke faae Tid til at rette. De, min kjære, trofsate Ven, er jo i mange Aar vant til at læse mine skammelige Runer og vil vel med Deres store Øvelse heri komme nogenlunde ud af Meningen. Det Hele er nedskrevet, fordi det plagede mig³⁾, og der er altid det vundet ved et saadant Forhold, at man seer, at den Sten, man troede at kunne løfte, man man lade ligge“. Det var formentlig, efter at Krieger havde læst dette Manuskript. Fru Heiberg fra sit Sommerophold i Norge 11. Juli 1868 skrev⁴⁾: „Tak, fordi De med Opmærksomhed har kjæmpet Dem igjennem mit kluddervorne Manuskript. Naar jeg mundtlig taler med Dem, glæder jeg mig til at høre Deres Dom herom, thi De slipper ikke fra mig med at holde Dem selv for „uværdig“ hertil. Kan Mænd, som De, ikke finde noget deri, som er for Alle, da duer det Hele ikke, og det er jeg meget tilbøjelig til at tro. Gud hjælpe de Udtalelser, som ene kan forsvares af Kunstnere, usgtet det jo især var dem, der skulde drage Nytte af den Erfaring, hvorpaa den hele Udtalelse berooer, men Dommen over disse Bemærkninger må de høre af Andre, udenfor staaende, thi at dømme er nu engang ikke deres Sag. Saadanne Udtalelser, som dem jeg heri har tilladt mig, vilde aldrig taales af Nogen, saalænge deres Forfatter fandtes blandt de Levendes Tal, men maaskee de dog fik en Vægt, naar den, der skrev dem, havde været saa beskeden at bortjærne sig til høiere Egn. Det var derfor med en vis Undseelses-Følelse, at jeg overgav, selv Dem, Manuskriptet, netop fordi jeg endnu levede, og derfor had jeg Dem om først at læse det, naar jeg var reist bort.“

Efter at Krieger 23. Februar 1869 havde læst Udkastet op for Martensen⁵⁾, takkede denne i de højeste Lovord Fru Heiberg for „dise Betragtninger, der faaet et saa stort og ændommeligt Værd derved, at de tillige ere Selvbetrægtninger og Confessioner“. Efter hans Overbevisning „bør du nødvendigvis udgives engang og ville have et blivende Værd, ikke blot i vort Fædrelands Litteratur, men i al Litteratur“⁶⁾. Samme Aar forfattede Fru Heiberg, idet hun respekterede talrige Rettelser af Krieger, en ny Version, der i

¹⁾ Paa en af de første Sider af MS omtales Pascals i Sept. 1867 afsendte „Tanker“ (sml. Note til III, 154, 38).

²⁾ Krieger II, 96, hvor det er indrømmet blandt Breve fra 1867. Efter dets Indhold må det vist antages at være fra 1868, dog ældre end det i det Æg. omtalte Brev af 11/2 1868.

³⁾ Sml. Var. til III, 154, 38.

⁴⁾ Krieger II, 73 f.

⁵⁾ Se Kriegers Dagbøger IV, 238. Sml. Krieger II, 107.

⁶⁾ Se III, 162 og Krieger II, 92.

April 1870 blev afskrevet af Krieger²⁾. Det er vel ikke mindst denne Afhandling, Martensen havde i Tankerne, da han nogle Aar senere, under Fru Heibergs Italiensrejse, energisk opfordrede hende til at arbejde videre med Værket. „Hvorledes kunne Vendinge, gaaer det da,“ skrev han, „sæd Deras egen Selvbibliographie? Saa vidt det staaer til Dem, bør De ikke forsømme at fortsætte og fuldende. Dette Værk vil faae Betydning i tidshistorisk, i kunstnerisk og i etisk Henseende. Gid jeg havde det, naar jeg - - dersom jeg faaer Tid eller som det ogsaa kan udtrykkes, dersom min Villie og mit Talent ikke er alt for sundrægtigt og uskikket til at overvinde Hindringerne — skal til at skrive om Kunsten og Theatret. Thi heller ikke derfor vil jeg kunne afholde mig, dersom jeg overhovedet skal skrive speciel Ethik“³⁾. 12. December 1875, da Fru Heiberg stier var i København, skrev Krieger i sin Dagbog: „Martensen drøfter om Spø. om Skuespilkunstens Ethik“⁴⁾. At det er med Fru Heiberg, og at Genstanden er hendes Afhandling, fremgaar af hendes Brev til Krieger nogle Dage senere⁵⁾: „Jeg har forbermt mig over Martensens Tvivl og Uro og benaadet Skuespilkunsten med betydelige Forbehold.“ I hvilken Retning Martensens Indflydelse er gaaet, kan man ikke direkte se af Varianterne, da ingen Rettelser i Manuskripterne kan bestemmes som hidrørende fra ham⁶⁾; men Fru Heiberg har selv gjort opmærksom paa, at det ingenlunde var hans Paavirkning i religiøs Henseende, der kastede hendes Tvivl med Hensyn til Udøvelsen af den dramatiske Kunst ind i hendes Sjæl. „Har han,“ skriver hun, „udøvet nogen Indflydelse herpaa, da har det snarere været ved at moderere end ved at forstærke disse mine Anskuelse“⁷⁾. Til Krieger tæler hun noget senere⁸⁾ om, at Afhandlingen vel kunde „forkortes og i Udtrykkene modereres, men Ulykken er, at De ikke samstemmer med min hele Anskuelse paa dette Punkt og helst ønsker det Hele afskrevet. Forandre min hele Anskuelse paa dette Punkt kan jeg ikke, tværtimod, den styrkes Dag for Dag mere og mere. Lader Vorherre mig leve nogle Aar endnu, kan jeg jo ikke vide, om jeg da kommer bort derfra, men jeg tvivler stærkt herpaa. Jeg siget som Luthert: „Her staaer jeg, Gud hjælpe mig, jeg kan ikke andet.“ Et lignende Standpunkt indtog hun senere, som vi skal se, overfor A. C. Ø. Hanchs Kritik.

Antageligt efter dette Tidspunkt, men sikkert inden Udgangen af 1878 foretoges en ny Afskrift af Afhandlingen, denne Gang af Frk. Verdeltin⁹⁾.

¹⁾ Både Fru Heibergs Original fra 1869 og Kriegers Afskrift er i IVA; den første bærer Aarsallet: 1869, den anden: April 1870.

²⁾ Martensens Brev, af 27/12 1874, er delvis trykt i Et Liv. I. Udg. IV, 436. Originalen i Fru Heib. Ark.

³⁾ Kriegers Dagbøger VI, 115.

⁴⁾ Brevet af 29/12 1875 (Krieger II, 259).

⁵⁾ Varselbreve til Kriegers Afskrift af Afhandlingen om Skuespilkunsten bestaar især af nogle Tilføjelser med Fru Heibergs Haend.

⁶⁾ Se Et Liv. III, 103. Små. Abstrakt om Theatret i Martensens Ethik, Den specielle Deel, 2. Afd. (1878), 310-23.

⁷⁾ I Brev fra Norge 2/7 1878 (Krieger II, 307 f.). Små. Var. til III, 195, 15-16.

⁸⁾ Afskriften indeholder Rettelser af Fru Heiberg med det violette Blyk, hun benyttede Juledag 1878.

⁹⁾ Et Liv opspejlet i Ethikens Liv.

Ogsaa i denne Form blev den beseet ved Hauch og A. D. Jørgensen Gjenstand for adskillige Rettelser, hvorefter den afkortedes og i Udtrykkene afsløpedes, og den fik sin endelige Overskrift: „Er Skuespilkonsten en moralsk berørigt Kunst?“

Snart efter at Fru Heiberg havde endt Originalmanuskriptet til H. Døjl og til den ovennævnte Afhandling, begyndte hun, meddele A. D. Jørgensen²⁾, i Fødsåret 1869 paa III. Del (III A), om Tiden fra 1849 til 1856 da Heiberg stod i Spidsen for Det kgl. Teater. At beskrive denne Periode, siger hun i en Indledning, der bærer Aarstallet 1869, las hendes paa Hjerte som en hellig Pligt, men hun tvivlede om sine Evner til „mod Kraft at tydeliggjøre, hvilken Uret Heiberg i disse Aar var Gjenstand for“³⁾.

Arbejdets langvarige Fremadskriden, Censuraktionerne og de tabte Rettelser viser, hvor svært dette Arbejde faldt hende. I et Brev til Krieger l. Juni 1869 skriver hun: „Tro nu ikke, at jeg i denne Tid sidder og er flittig med Værket; Gud hjælpe mig! ikke et Ord herpaa er skrevet siden Dares Bortreise“⁴⁾; Tiden er gaaet hen uden Forbedelse i denne Retning. Jeg troer, jeg maatte indespærres i et eller andet mildt Fængsel for at bringe det tilende, og lidt tænker jeg paa, at alle disse Forhindringer er et Tegn paa, at det ikke skal endes. Jeg veed, hvad De vil sige, „Staa tidlig op!“ men hvem kan stride mod en søvlig Natur?“⁵⁾ — Det drejer sig her antagelig om L. Redaktion af Sæsonen 1849/50⁶⁾, som Fru Heiberg ogsaa senere at have gennemført med en grøn Bløkktype, hun benyttede i sin Korrespondance i Tiden Maj 1872 til Juni 1873. Beskrivelsen af de følgende Sæsoner er vistnok først paabegyndt, efter at de tilsvarende Hefter af Overskous Teaterhistorier VI. Bind var udkommet i Tiden mellem Oktober 1873 og Mars 1874⁷⁾, og efter at Fru Heiberg havde taget sin Afsked som Sceninstruktør i April 1874. Under Cøbenhavnsturneen, der begyndte i April 1874 og varede til Midten af Juni 1875, havde hun sit Materiale med. Under haard Sygdom havde hun stadig Værket i Tasterne, og hun omtaler i sine Breve til Krieger jævnligt, hvorledes det gaar. Fru Louise skriver hun 17. Maj 1874⁸⁾: „Jeg ligger, Gud bedre det,

¹⁾ Se Et Liv. I. Udg. IV, 453. — I Teatermuseet findes et Fragment med Fru Heibergs Haand af MS til en Artikel, der kort omtaler Teatertruppen, men dog især behandler Sæsonen 1856/57. Fragmentet stammer vistnok fra 1858.

²⁾ Se Var. til II, 205, 2—206, 18.

³⁾ I Hørsyndelsen af Maj.

⁴⁾ Se Krieger II, 87.

⁵⁾ Paa Grundlaget til denne har A. D. Jørgensen skrevet: 1869. Når han (i Et Liv. I, Udg. IV, 385) bemærker, at Fru Heiberg allerede midt i dette Aar antog var naaet til Fortællingen om Rejsen 1856, kan det ikke være rigtig.

⁶⁾ Se Nordisk Bogfortegnelse 1873—74. Når det var gaaet saa langsomt fremad med hendes Arbejde, skyldes det maaske, at hun ventede paa, at Overskou vilde blive forsat. At dette vilde ske, stod i Færdeløbet 26/4 1872. — Nærmere Fastsættelse af Alltidslesten for I. Redaktion af de enkelte Sæsoner, der kun delvis er bevarede, lader sig nemme gennemføre. Sæsonen 1851/52 lærer dog Tidsmærket 1874 (se Var. til II, 259, 16). Ogsaa Sæsonen 1854/55 sul. Var. til III, 58, 27.

⁷⁾ Krieger II, 161.

her i Sengen og huser Overskouens Theaterhistorie, Ak, at denne Kalk kunde teges fra mig! Men jeg maas jo læse for siden at kunne skrive, og dog troer jeg, at jeg kommer aldrig levende fra dette Arbejde, og dog vilde jeg ønske, at det var nedskrevet, selv om det var daarligt gjort, thi saa vidste jeg, at jeg ikke kunde gjøre det, og saa fik jeg Ro for disse Tanker, som plager mig Dag og Nat.¹⁾ 13. Juni skriver hun, ligeledes fra Lausanne²⁾: „Tak for Heftet af Overskouens Historie. Dette Hefte er virkelig klarere, mindre vittig og mere underholdende end de foregaaende. Ved at læse dette Hefte havde jeg det Indtryk, at jeg kunde spare mig mit Arbejde at tage Heiberg i Forsvar og sætte Hovedt i det rette Lys for Publikum . . . Jeg skriver nu af og til paa Værket, men det gaar kun langsomt fremad. Ved de store Pauser, jeg har gjort af og til, mærker jeg nok, at der paa flere Steder i Værket staar Et og det Samme, da jeg jo ofte har glemt, hvad jeg tidligere skrev. En uhyre Skrækkelse maas engang til for at rense dette Kaos. Hvormegen Tid er det ikke alt gaar tabt ved mit Hæbefindende her, der skulde have været benyttet til, dels at rense, dels at fortsætte.“ Af en Række Brevv fra Rom i Tiden Oktober—December 1874³⁾ fremgaar, at Fru Heiberg lejlighedsvis arbejder med Værket, men at det ikke kommer noget ud deraf, skønt haand Krieger og Madsen suspicerer dertil⁴⁾.

Ogsaa fra andet Hold kom Tilskyndelse — og end af en helt anden Art — til Fru Heiberg om at lade det blive Alvor med Fremstillingen af de syv Teaterværk. I Brødrene Brandes' „Det niende Aarhundrede“ fremkom i April-heftet 1875 en Artikel af Edvard Brandes: „Et Vendepunkt i dansk Theaterhistorie“, der behandlede Hvedts Forhold ved Det kgl. Teater og indeholdt et voldsomt Angreb paa Heibergs Teaterledelse og skarp Kritik af Overskouens Fremstilling. Efter at have læst den, skrev Fru Heiberg 5. April 1875 til Krieger fra Sorrent⁵⁾: „Bjønsons, som De jo erfarede nu boer her i vor Nærhed, laante mig da Brandes' Tidsskrift, hvor den første Ralet gaar tilveiers for at vaske Hovedt hvid og bane ham Vej til Theatrets Directeur. Jeg tilstaaer, at denne Artikel, lumsk og underfundigt skrevet, har optaget mig meget.“ Senere i Brevet tilføjede hun: „Det piner og plager mig, at en sliq Artikel som den hos Brandes ganske skal glide ned som det rene, klare Vand“, og hun sendte med samme Brev en Artikel rettet mod Hvedt, der dog kun meget sandt, og tydeligt af Carl Ploug selv, tryktes i „Fædrelandet“ 13. April under Titlen: „Et Spørgsmaal til Hr. E. Brandes“, undertegnet „D—n.“⁶⁾

Hjemkommen i Juni 1875 tog Fru Heiberg fat paa Skrivearbejdet med stor Iver, og fortsatte i flere Aar. Om denne Periode fortæller Josepha Martensen, at naar man kom til Fru Heiberg, saa man altid det aflange firkantede

¹⁾ Krieger II, 171 f.

²⁾ Krieger II, 188—217.

³⁾ Sml. IV, 17.

⁴⁾ Krieger II, 239 f.

⁵⁾ Sml. Krieger II, 253. MS til Fru Heibergs Artikel foreligger ikke. Sml. ogsaa Note og Var. til Et Liv III, 58, 27.

Bord, som optog en uforholdsmæssig stor Del af hendes temmelig lille Arbejdsvervelse, bedækket med Mapper og Papirer, og alt tydede paa, at hun lige havde lagt Penen fra sig¹⁾. — Senest i Foraaret 1876 er i Redaktion af de syv Sæsoner blevet færdige, da alt lige til det sidste er skrevet med sort Blæk, hvorefter Fru Heiberg, som foran omtalt, fra April 1876 og indtil Juletid 1878 ses udelukkende at have benyttet violet Blæk.

Snart efter at være kommet til Ende med denne første Bearbejdelse, maaske Fru Heiberg være gaaet i Gang med den omfattende Revision af III. Del, som helt er foretaget med det violette Blæk. Af I. Redaktion kasseredes hele I. Sæson, og af de andre indgik kun mindre Brudstykker i den nye Bearbejdelse. Det er formentlig denne Omarbejdelse af III. Del, hvorom Fru Heiberg taler i sit Brev til Krieger fra København 14. Juli 1876: „Ja vist er jeg Bittig med Værket. Det vøxer og vøxer og bliver vel saa tykt, at ingen gider læse den Masse tilfælde“²⁾. Omkring Udgangen af 1876 er denne nye Bearbejdelse af de syv Sæsoner antagelig færdig, og i Fortsættelse af den Gennemgang, Martensen sammen med hende havde foretaget af I. og II. Del i Efteraaret 1876, gik man i Begyndelsen af 1877 videre med III. Del (IIIA), hvoraf han skal have bifaldet meget, medens der dog var adskilligt, der ikke tilfalte ham³⁾. Manuskriptet giver ingen Holdepunkter for, hvad Martensen søkkede ændret; derimod ses det, at Krieger har foretaget en Del Rettelser, dog sikkert senere. Manuskriptet var jo ikke „vasket og rensat“ af hans Haand inden Martensens Gennemgang deraf. Det kunde se ud, som om Krieger har tilbudt at renskrive ogsaa denne Del, men at Fru Heiberg har afslaaet det, bl. a. under Henvisning til Kriegers daarlige Øjne. 29. Januar 1877 skrev hun til ham⁴⁾: „De er rigtignok rørende god! Hvor troer De, at jeg tør have det paa min Samvitighed, at De skulde bruge Deres Øine til mine Smøtterier. Tak for Tanken og for Villien!“

Kriegers Gennemsyn af IIIA fandt antageligt Sted senere paa Aaret, og det maaske være for dette Fru Heiberg takker i sin Billet til ham af 4. Oktober 1877⁵⁾. Selv har hun, vel i sin Optagethed med IV. Dels første Partier (hvorom senere), læst Manuskriptet til III. Del ligge indtil Sommeren 1878. 25. Juni i dette Aar skriver hun fra Ladegaardsøen i Norge til Krieger⁶⁾: „Jeg har begyndt atter at gennemsee de Sæsoner, som Frk. Verdellin skal afskrive, naar jeg kommer hjem. Jeg er færdig med den første, og jeg synes virkelig ikke, at den er saa gal. Vil Vorherre holde sin Haand over Dem, saa at dette engang kan udkomme under Dem og ved Dem, saa vil jeg være rolig. Ak, hvilket Slid har De ikke haft hermed! Tak for Deres Udholdenhed og Godhed imod mig!“ 5. Juli skriver hun igen⁷⁾: „At De i det første

¹⁾ Se „Nogle personlige Minder om Johanne Luise Heiberg“ : Studentertidningens Julebog 1912, 78.

²⁾ Se Krieger II, 272.

³⁾ Sml. IV, 26.

⁴⁾ Krieger II, 282.

⁵⁾ Krieger II, 298.

⁶⁾ Krieger II, 305.

⁷⁾ Krieger II, 307.

Brev¹⁾ mener, at kun jeg selv kan rette og forbedre Værket, er ikke saa; det føler jeg stærkt og dybt. En Fremmed maa her træde til, ibrød der skal komme Afrundethed i det Hele. Imidlertid sidder jeg nu her og siler, forkorter, udstøtter over en Iøv Sko. Gud det maa blive til det Heles Bedste. Jeg mærker dog, at det er godt, at sligt ligger hen nogen Tid, saa man kan soo paa det med friske Øine.²⁾ At det stadig er HIA, der er Tale om, faar man Vished for i Brevet af 12. Juli, hvor hun skriver³⁾: „Jeg slider fremdeles med de 7 Saisoner. Jeg skriver om og om, og naar jeg læser det Nye igjen, naar, synes mig tidt, at det Gamle var bedre. En tragisk Situation. Kortere bliver det; det er altid saameget. Om de Forandringer, De i Deres sidste Brev tæler om, skal vi mundtlig tale sammen. Tak, for at De ikke længet er led og kjed af det Hele. De vund, jeg er et Anelses-Menneske. Undertiden er disse indtrafne, undertiden ikke. Saaledes har jeg en Formæmelse af, at den fordræede Abekat Edvard Brandes med Høedt ved sin Side udarbejder et Livsbillede af mig som Menneske og Skuespillerinde i Lighed med hans tidligere skruede Billeder af andre Kunstnere. Den Tanke, at en saadan Een tidligt eller seent kunde give Offentligheden et Vægnbillede af mig og Heiberg, gjør, at jeg bevaer min Udholdenhed til selv at fremstille mine Ansøkelser og Oplysninger om hine Aar, naagst jeg maa være forberedt paa, at man snarere vil tro Hr. Brandes end mig.“ At Brandes' og Høedts Samarbejde har ansporet hende til at fuldføre Værket, især hvad der vedrørte Teaterstriden, antydedes jo allerede i hendes Brev fra Foraaret 1875⁴⁾. 6. Juni 1870 skriver hun i Anledning af Edvard Brandes' Bog „Dansk Skuespilkunst“⁵⁾ fra København til Krieger⁶⁾: „For nogle Dage [siden] kom Martensen til mig for at udtale sin Harme over E. Brandes' „Uforskæmmethed“ i sin Omtale af Heiberg i Anledning af hans Bog. . . . Jeg har ikke læst den og agter ogsaa at opsætte Løsningen heraf, til Veiret bliver varmere og jeg koldere ligeover for denne Jødetsamp, der dømmes alt efter Høedts Receipt. . . . At en saadan Bedømmelse af Heiberg engang vilde komme tilorde, har jeg forud[set], og derfor ere de 7 Saisoner udførligt behandlede i „Værket“⁷⁾.“

Frk. Verdellus Afskrift (III B), der ligesom Afskriftene af de foregaaende Dele kun var en Renekrift med Rettelse af ortografiske og andre rent formelle Fejl, er øjensynligt blevet færdig omkring Maj 1879, idet hun 4. Maj 1879⁸⁾

¹⁾ Der henvises til et ikke foreliggende Brev fra Krieger af 20/6.

²⁾ Krieger II, 308. Se ogsaa Brevet af 22/5 (Krieger II, 371), hvor Fru Heiberg om de syv Saisoner skriver: „Nu da jeg i lang Tid ikke har læst disse, seer jeg Meget, der tidligere er undgaaet min Opmærksomhed.“

³⁾ Ss IV, 19.

⁴⁾ Brandes' Bog var følg. Nordisk Boghandlertidende udkommet i Tiden mellem 21. og 23. April 1870.

⁵⁾ Krieger II, 329 f.

⁶⁾ I Brandes' Bog behandles Heiberg især S. 41 ff. Iøvrigt er Udtalelserne om haa ligesom Skildringen af Teaterstriden næsten enslydende med, hvad Brandes allerede havde offentliggjort i „Et Vendepunkt i dansk Teaterhistorie“ i „Det nittende Aarhundrede“ (Aprilhefte 1875).

⁷⁾ Se hendes Brev i Fru Heib. Ark.

Ullgasender en Pengeseddel til Fru Heiberg, da hun ikke vil modtage noget for det hende saa kære Arbejde. III B blev efter ligesom de foregaaende Dele at være gennemset af Andre og Hauch efter A. D. Jørgensen's Redaktion Trykmanskript. Inddelingen i Kapitler, et for hvert af de syv Testeraar, findes allerede i IIIA, enkelte Tilløb til en yderligere Inddeling har A. D. Jørgensen derimod ladet udgaa¹⁾ med Undtagelse af Overskriften „Marienbud“.

I det foran nævnte Brev af 4. Maj 1878 bad Frk. Verdellin om ogsaa at maatte ronskrive Slutningen, naar Fru Heiberg var kommet til Ende med sit Skrift. Mod „Slutningen“ skal fortsaa IV, Del, som Fru Heiberg maa være begyndt paa i 1877, snart efter Afslutningen af de syv Sæsoner; indholds-mæssigt sluttede meget af det følgende sig nøje til det i III, Del behandlede Stof. Om Arbejdet skriver hun til Krieger fra Norge (3. Juli 1877²⁾: „Jeg maa dog fortælle Dem, at jeg atter har begyndt saa seensat at smere op for atter til Vinter at slæde det Opsættede ud, ja, det er opmuntrende!“ Til Martensen udtrykker hun sig paa lignende Maade i Brev af 20. September s. A.³⁾: idet hun følger til, at hun nu atter gennemlæser, hvad hun har skrevet om Sommeren, da hun „gjernom vilde rette Et og Andet forinden det viser sig for Deres Øine“. De Afslut, Fru Heiberg her tænker paa, er antageligt, hvad der svarer til III, Binds Side 9—76, vel især Kapitlet „Hr. Hædts nye Skole“, til hvilket et Manuskript foreligger med Kriegers Pauskrift: 1877⁴⁾. For dette Kapitels Vedkommende maa der dog vietnok være Tale om 2. Redaktion, idet der findes Brudstykker af en ældre 1. Redaktion fra Midten af 1870'erne, som først var Led i Sæsonen 1854—55⁵⁾. 2. Redaktion indgik iøvrigt delvis i en 3. Redaktion, der, som det skønnes efter det violette Blæk, maa være skrevet i hvert Fald inden Udgangen af 1878. Efter disse af Fru Heiberg meget gennemrettede Redaktioner at dømmes, maa det da have voldt hende store Kvaler at skrive Hædts-kapitlet. Ogsaa Kapitlet „Lady Macbeth“ er iflg. Blækket skrevet og af Fru Heiberg gennemrettet senest i 1878⁶⁾. De øvrige Partier af IV, Del bortset fra den foran omtalte Afhandling om Skuespil-kunsten maa antages at være skrevet senere. Den indgasende Ordtale af „Maria Stuart“ i Brevene til Krieger 25. og 27. Februar 1879⁷⁾ tyder paa, at Fru Heiberg da var i Lag med Kapitlet derom (S. 111—117). — I Sommeren 1879, d. 31. Juli, skriver hun til Bispede Martensen fra Dygd i Norge⁸⁾, at hun er beskæftiget med Tiden omkring Heibergs Død (svarende til S. 118—126). „Jeg bruger

¹⁾ Se Et Liv. 1. Udg. IV, 442.

²⁾ Krieger II, 238.

³⁾ Utrykt Brev til M. i dennes Arkiv i kgl. Bibl. (N. k. S. 3451, 4°).

⁴⁾ I Lægget: B Manuskript.

⁵⁾ Se IV, 13, Note 6 og Var. til III, 58, 27.

⁶⁾ I Redaktionen af Kapitlet findes i Lægget „Tanker og Udtaar“.

⁷⁾ Krieger II, 314 f.

⁸⁾ Joseph Martensen: H. L. Martensen i sit Hjem og blandt sine Venner (1918), 146 f.

netop den Stilhed og Ro, som jeg i Sommer her nyder, til at nedskrive denne Periode af mit Liv i mine „Erindringer“, og alle Vogne træder Deres elskelige Billedc mig her i Møde. Det er for Resten et svært og tungt Arbejde at fremkalde alt dette paa ny. Det slider og river mit Indreste op, saa det ikke er let at komme til nogenlunde Ro i Sindet. At det til neste Aar er 20 Aar siden, at De dulle denne Smerte med mig, er mig næsten ubegribeligt, saa frisk, saa nær staar det hele for mig i dette Øieblik.¹⁾ Dagen efter, 1. August, skrev hun til Krieger²⁾: „Jeg selv sidder og beklækker det ene hvide smukke Ark Papir efter det andet, hvilket skjærer mig i Hjertet, thi for det Meste elletter jeg alts ud om Tirsdagen, hvad jeg skrev om Mandagen, river det kasserede Ark istykker og kaster det i Papiirkurven, idet jeg hejler det om Undskyldning for den Medfart det har været udevekstet. Dog, „dette er Verdens Gang. Mamselle“, for den, der vil mere, end den formaars, og har den urimelige Dristighed og endnu mere det spillede Haab at kunne lægge en Alen til sin Hoide. Dog, det er ikke let at indskrive sig i det Maanedholdenheds-Selskab, der kvaer Afholdenhed fra Pen og Bleg, naar man sidder ene med sine Grublerier og har begge disse Repræsentanter ved Haanden. Altsaa, jeg skriver og skriver, hvad let tilsidst kan blive til Deres Byrde og Qual at finde ud af og rette. Dog paa dette Punkt har jeg jo længst bidt Hovedet af al Skam og ladet Dem freidig see ind i mit forkluddrede Værksted, vis paa, at De med overnaturlig Talsnødighed eller vil trække alle de Som ud, som jeg med gyldelig Letsindighed har hugget fast med uvant Haand. Lovet være Brænde i al Evighed!!!“

Antageligt naaede Fru Heiberg endnu i Efteraaret 1879 til Afslutning af sit Manuskript til IV. Del i dennes opriidelige Skikkelse med, hvad hun da kaldte „Sidste Afenit i disse mine Optegnelser“, et Kapitel, der behandlede hendes syvaarige Virksomhed som Sceninstruktice, Rejsen til Udlandet og de følgende Aars Begivenheder, 1879 indbefattet³⁾, altsaa til, hvad der svarer til III. Binds S. 201 nederst. Man maa antage, at det er dette Manuskript, Martensen gennemgik med Fru Heiberg i den nærmeste Tid efter 18. Oktober 1879⁴⁾, og maaske læste Anden det i Sommeren 1880⁴⁾. ... Først efter Afslutningen af Arbejdet med Bogen om Heibergs Forældre, der udkom i Efteraaret 1882, kan Fru Heiberg have taget fat paa Manuskriptets sidste Kapitel (svarende til S. 202 -11). Paa Værkets sidste Sider omtales Biskop Martensens Død 3. Febr. 1881. Da Krieger paa Omslaget til Manuskriptets sidste Parter har skrevet „1874—1885“, maa man antage, at Fru Heiberg i 1885 sluttede Manuskriptet for anden og sidste Gang. Naar A. D. Jørgensen dog paa IV. Bind af I. Udgave som Slutningsaar for Erindringerne har sat 1882,

¹⁾ Krieger II, 320.

²⁾ Sml. Varianterne til disse Dole af MSS.

³⁾ Denne Dag skrev Martensen til hende, at han med Hustru og Datter vilde komme Tomter Kl. 5 om efter Middag vilde gaa ind og leve for hende alene. „De maa ikke kalde det Pisari. De maa vide og veed, at alt hvad De gjør, hvad De har levet og levet, hos mig finder en oprigtig Værdsfuld Deelagtighed.“ (Brevet i Fru Heib. Ark.).

⁴⁾ Se IV, 50.

forklares det ved, at disse i Virkeligheden slutter med Skildringen af Fru Heibergs 70 Aars Fødselsdag, 22. November 1882.

Den overvejende Del af IVA (indtil III. Binde S. 201) blev afskrevet af Frk. Verdellin, antageligt i 1882, Resten af Anna Heiberg, vistnok i 1885; herved fremkom IVB, der efter Gennemseya af Hauch og Redaktion af A. D. Jørgensen, som for at lette Oversigten delte de altfor omfattende Kapitler i mindre¹⁾, blev Trykmanuskript.

II

OFFENTLIGGØRELSEN

Da Fru Heiberg i 1855 begyndte at nedskrive sine Erindringer, havde hun, meddeler hun selv i et Forordskæst fra Slutningen af 1870'erne²⁾, ikke mindste Tanke om, at de nogensinde skulde offentliggøres; senere, utvivlsomt allerede inden hun havde sluttet I. Del³⁾, opstod den Tanke, at det muligt kunde ske efter hendes Død, men efter i nogle Aar at have været opfordret af et Par Venner — der kan næppe være Tale om andre end Krieger og Martensen — kom det paa Tale at offentliggøre de to første Dele; A. D. Jørgensen siger, at det var i 1876⁴⁾, men Sandsynligheden taler dog for, at det allerede var i 1875⁵⁾. Fru Heiberg var nu traadt tilbage fra Virksomheden som Scena-instruktion, og efter i Sommeren 1875 at være vendt tilbage fra sin lange Udeilandstøjs, havde hun, som det er fremstillet i det foregaaende, med Iver kastet sig over Fortsættelse og Færdiggørelse af Værket, bl.a. under Paa-virkning af den skarpe Bedømmelse af den Heibergske Teaterledelse, som Edvard Brandes havde udtalt i „Det nitende Aarhundrede“. Det er utvivlsomt med Tanke paa en Offentliggørelse, at Fru Heiberg nu lod den i hendes Værk saa stærkt interesserede Martensen gennemgaa Manuskriptet, saaledes saa det i det foregaaende er berørt.

Under 5. Oktober 1876 noterer Krieger i sine Dagbøger⁶⁾: „Martensen læser Fru Heibergs Erindringer“, og samme Dags Aften skriver Fru Heiberg til ham⁷⁾: „Nu have vi læst fra 6^{1/2} til 10^{1/2}, og nattet den gode Afskrift ere vi kun komne igjennem det halve af den første Bayerske Pakke⁸⁾, saa der vil

¹⁾ SmL II: Liv, I. Udg. IV, 442.

²⁾ Se IV, 27.

³⁾ Se I. Eks. Var. til I, 255, 22 og 308, 34.

⁴⁾ Et Liv, I. Udg. IV, 438.

⁵⁾ Det ældste Forordskæst, trykt i Fodnote 3 til IV, 27, men efter Indholdet være ældre end det Sted i IIIA (se For. til II, 54, 5-7), hvor Fru Heiberg omtaler Paahegning af Erindringerne, og derfor sandsynliges skrevet inden Udgaven af 1875.

⁶⁾ VI, 265.

⁷⁾ Krieger II, 280.

⁸⁾ Frk. SBlm Bayers Afskrift af I. Del.